

**«ОЗБРОЄНИЙ І НЕБЕЗПЕЧНИЙ ДЛЯ ІМПЕРІЇ ЗЛА»
(СЛОВО ПРО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДАЧА ВІКТОРА ШОВКУНА)**

«Озброєним і небезпечним для імперії зла» назвав українського перекладача Віктора Шовкуна – творця цілої бібліотеки перекладів з французької, англійської, італійської, іспанської та португальської мов – український журналіст, культуролог, перекладач Тарас Марусик [1]. Зброєю Віктора Шовкуна було слово – українське слово, яким він переповнив українському читачеві твори Оноре де Бальзака, Віктора Гюго, Агати Крісті, Едгара По, Анатолія Франса, Андре Жіда, Гора Відала, Габрієля Гарсія Маркеса, Хорхе Луїса Борхеса, Алехо Карпентьєра, Аугусто Роа Бастоса, Жозе Сарамаго, Мілана Кундери та багатьох інших письменників. Серед останніх перекладів митця – «Алхімік» Пауло Коельйо, «Квіти для Елджерона» Денієля Кіза, «Хлопчик в смугастій піжамі» Джона Бойна.

До творчого доробку Віктора Шовкуна увійшли і філософські праці Альбера Камю, Жака Дериди, Мішеля Фуко, Мігеля де Унамуну-і-Хуго, Хосе Ортеги-і Гасета.

На широкому діапазоні перекладів Віктора Шовкуна – від серйозних книжок до масової літератури – наголошує Євгенія Кононенко. На думку письменниці і перекладачки, для Віктора Шовкуна дуже важливою була читабельність української мови для широких кіл [2]. Широку амплітуду перекладацької діяльності В. Шовкуна підкреслює і Оксана Щур. Кураторка Літературної лабораторії Мистецького арсеналу, літературна критикиня зазначає, що «він міг перекласти і Фуко, і Стівена Кінга. <...> Він підлаштовував мову літературних героїв під сучасну українську мову, враховував покоління, на кого орієнтована книжка» [2].

Літературознавець Олександр Пронкевич відносить Віктора Шовкуна до когорти метрів українського перекладу, таких як Микола Лукаш, Григорій Кочур, Анатоль Перепада, Євген Попович, Юрій Лісняк та інші, й стверджує, що «перекладені В. Шовкуном твори не лише знайомлять читача з іноземним текстом, а й рятують та підносять українську мову й літературу» [3]. Науковець підкреслює месіанський дух, яким просякнута вся перекладацька праця Віктора Шовкуна: «він не просто перекладає, а намагається вивести українську націю зі стану провінційності, сформувані її літературні смаки, відкрити їй нові художні світи й зберегти її мову» [3].

Крім перекладів, Віктор Шовкун залишив книгу з промовистою назвою «Життя в абсурді», в якій змалював портрет епохи, сучасником якої йому довелося бути, зосереджуючись на тих складових свого життя, які найбільшою мірою визначалися політичною, суспільною та інтелектуальною атмосферою, повітрям якої йому довелося дихати.

Своє життя Шовкун-письменник представляє читачеві у чотирьох вимірах: вимірі дитинства (невід’ємна характеристика духовного світу життя людини), вимірі конфлікту (якщо людина індивід, а не досконалий гвинтик системи), вимірі духовного життя і вимірі контактів із навколишнім світом.

Повчальною і цікавою є оповідь митця про свідоме «повернення» до цілющого джерела – рідної мови. Навчаючись в аспірантурі в Московському державному університеті, Віктор Шовкун відчув, що не може говорити українською на теми лінгвістики, філософії, політики чи літератури, не вживаючи русизмів. Це його неабияк стривожило. «Українська залишалась моєю рідною, – пише він у спогадах, – вона бриніла десь на самому споді душі, лунала в генетичних лабіринтах підсвідомості» [4, с. 115]. Юнак починає регулярно відвідувати українську книгарню на Арбаті, шукати твори письменників, що належать до його покоління; відкриває для себе Євгена Гуцала і Григора Тютюнника, що розбудили «ностальгічні спогади про рідне село», Валерія Шевчука, який «зачарував» своїми міськими новелами, Івана Драча і Миколу Вінграновського, поезія яких приваблювала «незвичністю форми та сміливістю думки». Але найбільше враження, за словами Віктора Шовкуна, на нього справила патріотична поезія Василя Симоненка та літературні переклади Миколи Лукаша, Юрія Лісняка, Ірини Стешенко, Євгена Поповича, Сидора Сакидона. Він переконався, «що українська літературна мова живе й успішно розвивається, що нею можна писати чудові твори й тлумачити будь-які

шедеври світової літератури» [4, с. 116]. Саме тоді у юнака виникає ідея спробувати себе в художньому перекладі на українську мову. Ще раніше, будучи студентом відділення структурної лінгвістики, Віктор Шовкун знайомиться з працями Гумбольта, Потебні, Сепіра, де Сосюра, Єльмслева, Хомського, з яких виносить думку про те, що «немає мов вищих і нижчих, кращих і гірших, всі вони є досконалим інструментом людського спілкування і спроможні обслуговувати всі сфери людського життя» [4, с. 96], і розуміє, що українська мова опинилася в такому невідгідному становищі стосовно російської з суто зовнішніх, політичних причин, що «спершу її пограбували, забравши в неї книжний варіант, <...> а потім успішно законсервували на рівні селянського побуту, вживаючи всіх можливих і неможливих заходів, щоб не випустити її за межі села» [4, с. 96]. За зізнанням Віктора Шовкуна, свідомим українцем він став «у той момент, коли збагнув, що українську мову силоміць утримують у шорах примітивної ментальності» [4, с. 98], а це був прямий конфлікт із владою, за який він поплатився престижною роботою, роками поневірян, але вистояв у «пасивному, але рішучому» опорі Системі. Зброєю Віктора Шовкуна стало українське слово.

З середини 70-х років минулого століття Віктор Шовкун починає працювати літературним редактором у часописі «Всесвіт» (з 1971 року його очолював Дмитро Павличко, який зробив журнал справжнім вікном у літературний світ), перекладати українською твори зарубіжних письменників і остаточно переконується, що саме переклад дозволить йому зробити все, щоб Україна «не перетворилася на глуху провінцію страхітливої тоталітарної держави» [4, с. 263].

Перекладацька діяльність Віктора Шовкуна оцінена літературознавцями та колегами-перекладачами, але здебільшого вже за часів незалежності України. Він лауреат першої премії Ars Translationis ім. Миколи Лукаша за найкращий переклад з опублікованих у журналі «Всесвіт» (1989 р., за переклад з англійської роману Гора Відала «Сотворіння світу»); лауреат премії ім. Григорія Сковороди, якою посольство Франції відзначає найкращий переклад року із французької на українську мову (2004 р., за переклад книги Мішеля Фуко «Археологія знання»); лауреат премії імені Максима Рильського Національної спілки письменників України за найкращий переклад року (2009 р.); лауреат премії імені Шолом Алейхема за переклад роману «Хлопчик в смугастій піжамі» Джона Бойна (2018 р.).

Високу оцінку перекладацької творчості В. Шовкуна надав літературознавець та перекладач Юрій Прохасько: «Віктор Шовкун належав до найбільших. Він був одним із тих, хто був дуже помітний і потрібний для мене особисто. <...> Шовкун був тим, в кого хотілося вчитися. <...> Його переклад завжди був прозорим» [2].

«Інтелектуальний бунтар» Віктор Шовкун – автор сотні перекладів із англійської, французької, італійської, іспанської та португальської мов, останній із когорти українських перекладачів, які всіма можливими способами намагалися пробити радянську «залізну завісу» й переповісти українською мовою твори зарубіжних авторів – своїм життям доводить: «в будь-які часи і в будь-яких народів, в будь-якому суспільстві і за будь-якого політичного режиму індивід існував, існує і завжди існуватиме» [4, с. 224] і завжди буде небезпечним для будь-якої імперії зла.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марусик Т. Утримував мову від валуєвих: у Національному музеї літератури згадували перекладача Віктора Шовкуна. *Україна молода*. 2021. № 26. Взято з <https://umoloda.kyiv.ua/number/3706/164/155351/>
2. Перекладач як інтелектуальний бунтар: спогади про Віктора Шовкуна. 2018. Взято з <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=82666>
3. Пронкевич О. Переклад і абсурд. 2010. Взято з <https://litakcent.online/2010/04/13/pereklad-i-absurd/>
4. Шовкун В. *Переклад і абсурд*. Львів: ВНТЛ – Класика. 2005.